

ВПЛИВ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Руслан Леонтійович СТЕПАНЮК,

*докт. юрид. наук, професор, професор кафедри
криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>*

Тетяна Петрівна МАТЮШКОВА,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри
криміналістики, судової експертології та
домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного університету
внутрішніх справ,
<https://orcid.org/0000-0001-7973-4581>*

Як відомо, у світі розвиваються різні моделі криміналістичної науки, зокрема, в романських країнах, у Німеччині та Росії, а також в англосаксонських країнах. Вчені відзначають, що у романських країнах, Італії, криміналістика не має статусу самостійної науки чи дисципліни та розглядається як застосування змісту і методів інших наук у галузі розслідування та судового розгляду кримінальних правопорушень. У країнах, що перебувають під впливом німецького та російського законодавства, криміналістика визнана окремою дисципліною з дослідження злочинів із визначеними цілями й методами дослідження. В англосаксонських країнах, зокрема в США, криміналістику розуміють у більш широкому значенні як одну з судових наук [1]. Дві останні моделі дозволяють криміналістиці претендувати на статус вільної (емансипованої) дисципліни та науки.

Питання співвідношення криміналістики та судової науки були предметом наукових досліджень ще за радянських часів, проте розглядались однобічно і тенденційно як «критика реакційної сутності буржуазної криміналістики». У ранній пострадянський період науковці не вдавались до детального аналізу цієї проблематики, переважно розглядаючи ці галузі знань як аналогічні з поправкою на специфіку різних підходів. Проте в останні роки активізувались наукові пошуки, спрямовані на з'ясування змісту відповідних концепцій і тенденцій їх подальшого розвитку [2-4].

Аналізуючи джерела сучасних американських авторів констатуємо, що в США поняття «Criminalistics» вживається у широкому (як синонім із «Forensic Science» [5, с. 99]) та вузькому (як складову частину «Forensic Science» [6, с. 10]) значеннях. Разом із цим щодо співвідношення Forensic Science і Criminal Investigations відзначається, що перша галузь являє собою застосування природничих і фізичних наук до права, а друга – включає рекомендації щодо кримінального розслідування, у тому числі і застосування Forensic Science [5,

с. 99-100]. З вищевказаного можна зробити висновок про диференціацію в США наук Forensic Science (техніку розкриття злочинів) і Criminal Investigations (тактику і методику розкриття злочинів). Проте це не означає загрози розпаду континентальної криміналістики, адже до змісту останньої завжди включалось два основних розділи – криміналістична техніка (природничо-технічна частина) та криміналістична тактика (переважно гуманітарна сфера), які між собою тісно пов'язані. В досліджуваному аспекті вбачається цікавим протиставлення висновків *C. Fenyvesik*, який констатує ідентичність предмету і цілей криміналістики та судової науки та поступове стирання кордонів між ними [2, с. 53-54, 57], і М. В. Шепітька, який дійшов до висновку про «можливість синонімічного вживання «Криміналістики» та «Судових наук» за умови їх порівняння в конкретній ситуації, оскільки межі цих наук не збігаються» [3, с. 95].

Вищенаведені підходи, на нашу думку, різнобічно характеризують співвідношення підходів до розуміння цілей, змісту та тенденцій розвитку криміналістичної науки в континентальній Європі та країнах загального права. Але варто відзначити, що соціалістична модель криміналістики, яка представлена в тому числі і в Україні, дещо відрізняється від її германської моделі. При цьому головна відмінність полягає в інтерпретації цієї науки як правової (юридичної). Ця концепція стала домінуючою в СРСР в середині ХХ століття і, на нашу думку, негативно вплинула на подальший розвиток досліджуваної галузі знань. У зв'язку з чим слід погодитись, що порівняльний аналіз змісту вітчизняної криміналістики зі змістом споріднених дисциплін США свідчить про виродження природничо-технічного напрямку криміналістичних досліджень і перетворення сучасної української криміналістики на гуманітарну науку про кримінальне розслідування, аналогом якої можна вважати дисципліну Criminal Investigations у США. Водночас розділи криміналістичної техніки та судової експертизи належно не розвиваються через відсутність чіткого розуміння обсягу та місця відповідних знань у наявній системі наук [4, с. 294]. Така ситуація не може бути визнана прийнятною. Фактично ми маємо визнати, що модель криміналістики, запропонована свого часу Г. Гросом, у нашій країні продовжує існувати майже без змін. Тобто, якщо у світі за понад сто років ця галузь знань значно розвинулась, то у нас залишається на рівні «науки для слідчого». Хоча обсяг процесуальних повноважень слідчого, а отже і його роль у діяльності зі встановлення істини у кримінальному провадженні з тих часів радикально знизились. Але головна проблема полягає в тому, що принципова відмінність між криміналістикою Г. Гроса і судовою наукою полягає в обсязі їх юридичних і природничо-технічних складових. Якщо у першій моделі домінують знання соціально-гуманітарного характеру (тактичні та методичні аспекти слідчої діяльності), то до другої їх у більшості випадків не включають взагалі, акцентуючи увагу виключно на природничо-технічних розділах.

Нам видається, що інтеграція тактичних і технічних криміналістичних засобів і методів протидії є цілком прийнятною і не просто значно збагачує арсенал досліджуваної галузі знань, а зумовлює її існування як самостійної науки в цілому. Саме такий підхід дозволяє відносити криміналістику не просто до числа однієї з багатьох розділів судової науки, а виокремлювати як окрему найбільш об'ємну науку, яка інтегрує всі інші судові дисципліни. Для

України, як і для більшості інших країн колишнього соціалістичного табору, це питання є особливо актуальним. Пояснюється це тим, що криза криміналістики в нашій державі викликана не стільки сумнівами в науковій основі більшості технічних її розділів як у судових науках, як глухим кутом у розвитку криміналістичної техніки в цілому та відсутності перспектив розвитку цілих новітніх галузей криміналістичних знань.

Наприклад, у вітчизняній системі наук взагалі не було сформовано таких галузей, як судова біологія, судова хімія, судові ІТ-технології тощо. Здавалося б, що саме криміналістика повинна була включити відповідні розділи. Але цього не відбулось, внаслідок чого маємо ситуацію, коли найбільш вагомі у правозастосовній практиці сфери судово-експертних досліджень не мають належного теоретичного обґрунтування, відсутні в освітньому процесі та застосовуються виключно у практичній площині. Українська система криміналістичної техніки досі залишається на рівні середини минулого століття, тих часів, коли криміналістику перетворили у виключно юридичну науку та фактично закрили шлях до неї фахівцям з природничо-технічних галузей. Видається, що проблема вимагає термінового вирішення, з огляду на те, що в сучасний період в Україні визнаною є мультидисциплінарність криміналістики як науки синтетичної природи. Зважаючи на це вважаємо нагальним удосконалити систему криміналістичної техніки, віднісши до неї всі новітні галузі, які визнані у світі і, зокрема, входять до числа дисциплін Forensic Science, але в Україні не мають статусу окремої науки. Це криміналістичний ДНК-аналіз, ІТ-криміналістика, дослідження наркотичних засобів, судова поліграфологія та ін.

Окремої уваги заслуговує питання щодо виокремлення з криміналістики такої галузі, як теорія судової експертизи (судова експертологія). Ця тенденція, яка спостерігається в окремих пострадянських країнах, у тому числі в Україні, як нам видається, має негативний вплив на подальший розвиток криміналістичної науки, оскільки зовсім не відповідає завданням її інтеграції з судовою наукою. На нашу думку, якщо визнати судову експертологію окремою наукою, то саме вона претендуватиме на роль вітчизняної Forensic Science. У цьому випадку у криміналістиці залишиться лише її частина, присвячена питанням тактики та методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, отже, знову постане питання про доцільність існування такої науки взагалі, адже ця проблематика може бути інтегрована в науку кримінального процесу як її спеціальна частина. Не кажучи про інші негативні наслідки такого варіанту розвитку подій, відзначимо що він суперечить уявленням про сутність і зміст криміналістики не тільки в Україні, а і всьому світі. Зважаючи на вищерозглянуті її моделі, не є вірним прирівнювати криміналістику до Criminal Investigation, а доцільно вести мову або про германську модель криміналістики, яка фактично являє собою «Criminal Investigation + Forensic Science», або про модель окремих «Forensic Science» та «Criminal Investigation», де криміналістика є частиною Forensic Science, але не Criminal Investigation. Видається очевидним, що вітчизняна традиція передбачає розвиток першої моделі, тому теорія судової експертизи та її окремі галузі, які не мають розвитку в межах основних (материнських) наук, повинні залишатись складовими частинами криміналістики. Це відповідатиме світовим тенденціям взаємного впливу криміналістики та судової науки, межі між

якими стають все менш чіткими, що поступово має призвести до їх зближення насамперед через взаємовплив щодо визначення предмета і внутрішньої побудови.

Резюмуючи викладене слід відзначити, що перспективи подальшого розвитку криміналістики в Україні обумовлюються впливом інтеграційних процесів цієї науки із Forensic Science, які являють собою дещо відмінні між собою моделі однієї сфери наукових знань, що збігаються за цілями та завданнями, але значно відрізняються за обсягом. Зокрема, у вітчизняній моделі криміналістики, на відміну від Forensic Science, представлено питання правового характеру (криміналістична тактика та методика), що робить її наукою подвійної (синтетичної) природи. Водночас, інтеграційні процеси, які спостерігаються у розвитку криміналістики та Forensic Science, поступово призводять до зближення цих наук за змістом. Враховуючи це, в Україні недоцільно здійснювати подальші кроки щодо розпаду криміналістики шляхом виокремлення судової експертології в окрему науку. В протилежному випадку матиме місце повне вихолощення природничо-технічної складової криміналістики, що може мати наслідком зникнення цієї науки взагалі. Питання щодо вдосконалення системи криміналістики, як і Forensic Science, з урахуванням взаємного впливу їхніх досягнень, є перспективними напрямками подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Halilovic H., Bojanic N. Criminalistics-Scientia Sui Generis-Arguments Pro et Contra (From Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice, P 372-379, 2004, Gorazd Mesko, et al., eds. - See NCJ-207973) <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/criminalistics-scientia-sui-generis-arguments-pro-et-contra>.
2. Fenyvesi C. The continental and common-law conceptions of criminalistics. *US-China law Review*. Vol. 14 : 46. 2017. P. 46-57. Doi: 10.17265/1548-6605/2017.01.004.
3. Шепітько М. В. Концептуальні засади розвитку криміналістики та судових наук. Архів кримінології та судових наук. № 1. 2020. С. 89-97.
4. Степанюк Р. А., Лапта С. П. Можливості розвитку криміналістичної науки в Україні з огляду на досвід США. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 289-297.
5. Birzer M. L., Roberson C. Introduction to Criminal Investigation. CRC Press, Taylor & Francis Group, 2012. 372 p.
6. Lyman M. D. Criminal investigation : the art and the science / Michael D. Lyman. 6th ed. Published by Prentice Hall. 2011. 668 p.